

Rola matki w utrwalaniu polskiej tożsamości narodowej w dobie zaborów. Rzeczywistość, oczekiwania, symbolika.

Wiek XIX i czas zaborów stanowiły dla tożsamości narodowej Polaków okres niezwykle ciężki, charakteryzujący się licznymi walkami o jej utrzymanie na wielu płaszczyznach. Z jednej strony był to czas konspiracji i powstań narodowych i bojów przeciw zaborcom o utrzymanie przez Polaków swych praw i wolności. Klęski tych zrywów skutkowały jednak przymusową emigracją znacznej liczby Polaków, licznymi deportacjami powstańców, a także represjami w kwestii autonomii ludności polskiej, tak politycznej, jak i kulturowej, co znacząco osłabiało możliwości uczestnictwa polskiej ludności w życiu tak społecznym, jak i politycznym na ziemiach polskich. Z drugiej strony ludność polska musiała stawić czoła surowej polityce kulturowej państw zaborczych, której to przejawem były m.in. starania o likwidację odrębności narodowej Polaków, co było szczególnie widoczne w zaborze pruskim i rosyjskim. Postępująca tam germanizacja i rusyfikacja sprawiała, że ludność polska nie mogła w przestrzeni publicznej uczestniczyć we własnej kulturze, w szkołach pozbawiano ją możliwości nauki języka polskiego i historii Polski, a nawet nie mogła posługiwać się językiem macierzystym w oświacie i w życiu publicznym. Zjawisko to było tym niebezpieczniejsze, że zagrażało ono kolejnym pokoleniom Polaków, narażonych na utratę swej tożsamości narodowej. W związku z niemożnością rozwijania swej kultury, języka i historii w sferze publicznej, ciężar wychowania patriotycznego ludności polskiej spadł na domy rodzinne, zamknięte przed polityką narodową zaborców, w których to mogły być spokojnie pielęgnowane język i tradycja polska, przekazywana coraz to młodszym pokoleniom¹. Szczęólnego znaczenia w realizacji tego zadania nabrała w tym czasie rola matki. Wpływ na to miały zarówno kwestie związane ze zmianą pojmowania relacji matka-dziecko w XIX wieku, przejawiającą się w większym zainteresowaniu matki w

¹ A. Żarnowska, *Prywatna sfera życia rodzinnego i zewnętrzny świat życia publicznego - bariery i przenikanie (przełom XIX i XX wieku)*, [w:] *taż, Kobieta i rodzina w przestrzeni wielkowiejskiej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc, Warszawa 2013, s. 186; M. Stawiak, *Rola kobiet w wychowaniu patriotycznym młodego pokolenia w Królestwie Polskim w okresie międzypowstaniowym*, [w:] *Edukacja - państwo - naród w Europie Środkowej i Wschodniej XIX i XX w.*, red. A. Bilewicz, R. Gładkiewicz, S. Walasek, Warszawa 2002, s. 238, 242; K. Szafer, *Matka - opiekunka - społecznik. Rola kobiety w Wielkim Księstwie Poznańskim na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka - status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000, s. 109.

wychowaniu swojego dziecka², jak również wydarzenia polityczne, klęski powstań narodowych powodowały bowiem większą wrażliwość na kwestię wychowania dzieci w duchu narodowym³, natomiast represje popowstaniowe, którym poddawani byli przede wszystkim mężczyźni, wymusiły niejako na kobietach-matkach przejęcie roli głowy rodziny⁴. Czynniki te znacząco przyczyniły się do podniesienia roli matki i wzrostu jej prestiżu w oczach społeczeństwa polskiego i nie tylko. Dostrzegając zatem wzrost znaczenia roli matki w okresie zaborów, wypada się przyjrzeć, jaki rzeczywisty wkład w utrzymanie polskiej świadomości narodowej miały kobiety-matki oraz jak postrzegało je społeczeństwo polskie.

Znaczenie matki w kształtowaniu postaw swoich synów dostrzec można już w okresie wojen napoleońskich, kiedy to utwierdzały swych synów w ich patriotycznych postawach. Przykładem tu może być Elżbieta z Rudominów Pakoszowa, matka Tadeusza. Młodzieniec ten bowiem wstąpił do wojska i podjął walkę za ojczyznę, z powodu, jak sam pisał miłości do ojczyzny oraz wartości, jakie wyniósł on z domu. Gdy wyjeżdżał, jego matka żegnając go powiedziała: „Zaciągnąłeś się do wojska synu bez pozwolenia rodziców; ganić tego nie mamy prawa, bo Ojczyzna pierwszy ojciec, pierwsza matka, ale gdy już raz temu poświęciłeś się zawodowi, nie uciekaj teraz sprzed ognia, bo zbiega matka pod dach nie przyjmie”⁵. W słowach tych dostrzec można ból matki, z odejścia jej syna do wojska, niemniej dostrzec można przy tym zrozumienie, może nawet pewną pochwałę, z podjętej decyzji. Przede wszystkim jednak widać tu, poprzez groźbę, chęć utwierdzenia syna w podjętym postanowieniu i żeby nie decydował się na dezercję. Ta ambiwalentna postawa związana rzecz jasna była z obawą o utratę swojego dziecka. Z tym wydarzeniem niestety musiała się zmierzyć większość matek, w tym także sama Elżbieta, jednak wiele z nich znosiły ów ból i spieszyły z pomocą swoim oraz obcym żołnierzom armii Napoleona⁶.

Realia po wojnach napoleońskich i powstanie Królestwa Polskiego rozpoczęło nowy etap Polaków w ich walce o utrzymanie swej kultury na ziemiach polskich. Część społeczeństwa widziała w Królestwie Polskim i carze Aleksandrze możliwość odnowienia państwa polskiego i rozwijania swej własnej kultury. Jedną z tych osób była Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. W jej dziele *Pamiętka po dobrej matce, czyli ostatnie jej rady dla córki* nawołuje ona dziewczyny do skorzystania z okazji, jaką jest powstanie Królestwa Polskiego i do pielęgnowania polskiej tożsamości narodowej, by została „rękojmią przyszłej

² A. Winiarz, *Wpływ kobiety-matki na życie polskiej rodziny ziemiańskiej doby niewoli narodowej (1795-1918)*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka...*, s. 146-147.

³ Tamże, s. 146.

⁴ A. Żarnowska, *Prywatna sfera życia rodzinnego...*, s. 186;

⁵ „Kronika Rodzinna. Pismo Dwutygodniowe”, 1881, t. IX, nr 10, s. 314.

⁶ A. Winiarz, *Wpływ kobiety-matki...*, s. 149, Tadeusz zginął w bitwie pod Lipskiem.

szczęśliwości wnuków i ich sławy”⁷. Widać tu zatem, że w nowych realiach kobiety, w tym najprawdopodobniej też matki, powinny krzewić polską kulturę dla dobra przyszłych pokoleń, w tym także i swoich dzieci. Odmienne na realia w Królestwie Polskim patrzył za to Adam Mickiewicz, co wyraził on w swoim wierszu *Do matki Polki* z 1831 r. W wierszu tym poeta w niezwykle posępny, wręcz pesymistyczny sposób wskazuje, że matki powinny przygotowywać swe dzieci do walki o sprawę wolnościową, męczeństwa oraz oddania życia za ojczyznę, twierdząc, że prędzej czy później do takiej walki zostanie wezwany. Co więcej matka powinna też przyzwyczajać swoje dziecko do ciężkich warunków, jakie mogą je spotkać w wyniku uczestnictwa w owych walkach⁸. Gdy wybuchło powstanie listopadowe, Polki-matki przyczyniły się w znaczący sposób do przebiegu powstania, nawołując swoich synów do walki o ojczyznę i utwierdzając ich w tej postawie, a ze znaczenia matek w tych walkach zdawał sobie sprawę sam Mikołaj I⁹.

Klęska powstania listopadowego spowodowała gwałtowny wzrost znaczenia roli matki jako opiekunki polskiej kultury i wychowawczyni dzieci w duchu patriotycznym. W tym czasie zmieniło się także wśród polskich publicystów zdanie na temat relacji z zaborcami, bowiem przestały pojawiać się poglądy dotyczące współpracy Polaków z władzami państw zaborczych. Niemniej, rozwijająca się cenzura, uniemożliwiająca drukowanie patriotycznych wierszy i pism spowodowała zastój w publicznym wyrażaniu opinii na temat spraw narodowych, w tym także o roli kobiety w utrzymaniu polskiej tożsamości narodowej. Dopiero okres “odwilży posewastopolskiej” sprawił, że coraz częściej zaczęto na ten temat wypowiadać się. I tak wskazywano przede wszystkim, że kobiety powinny miłować swoją ojczyznę ponad wszystko, okazywać i demonstrować swe uczucia do niej, co jednak miało się odbywać nie publicznie, lecz w domach. Tam też miały szerzyć miłość do kraju rodzinnego, wychowywać dzieci w duchu patriotyzmu, zachęcać je do wypełniania powinności wobec swojego kraju, a także do kultywowania rodzinnych, polskich tradycji i języka¹⁰. Na tego typu postawę wskazywała w tym czasie ponownie Klementyna Hoffmanowa, która to pisała, że kobieta powinna kochać swoją ojczyznę całym sercem, kochać ją nad inne kraje, cieszyć się, że w niej mieszka, mówić po polsku, i wszystkie te uczucia przekazać swojemu dziecku. Co więcej Hoffamnowa porusza tu kolejną kwestię, istotną dla polskiej tożsamości - kwestię religii. Twierdzi bowiem, że matka powinna krzewić

⁷ K. Hoffmanowa z Tańskich, *Pamiętka po dobrej matce czyli Ostatnie jej rady dla córki*, Warszawa 1831, s. 85.

⁸ A. Mickiewicz, *Do matki Polki*, [w:] tenże, *Wybór poezyj*, t. II, oprac. C. Zgorzelski, Wrocław 1986, s. 201-203; M. Stawiak, *Rola kobiet...*, s. 238.

⁹ A. Winiarz, *Wpływ kobiety-matki...*, s. 150.

¹⁰ M. Stawiak, *Rola kobiet...*, s. 239-240.

w dziecku wiarę w Boga, już od jego najmłodszych lat¹¹. Kwestia wiary katolickiej dla tożsamości narodowej Polaków była niezwykle ważna, szczególnie w XIX wieku, gdy zaborcami były protestanckie Prusy oraz prawosławna Rosja. Ta różnica wyznań wzmacniała tylko poczucie odrębności Polaków, a wiara katolicka była istotnym filarem polskiej tożsamości narodowej, a której ostoją był polski dom rodzinny. Jednocześnie religia katolicka wpływała pozytywnie na spójność rodziny, a to oddziaływało wychowawczo na nowe młode pokolenie Polaków, które zaczęło odczuwać silniejszą więź ze swoimi przodkami. Tak duże znaczenie religii dla tożsamości narodowej Polaków było szczególnie widoczne w okresie powstania listopadowego¹².

Oczywiście Polki-matki zadanie to starały się wykonywać, chcąc wpoić swym dzieciom wychowanie patriotyczne w najróżniejszy sposób. Do realizacji wspomnianego zadania służyły między innymi gromadzenie pamiątek rodzinnych i narodowych, związanych z wielkimi wydarzeniami i bohaterami narodowymi, a które otaczano pieczołowitą czcią. To właśnie zadaniem kobiet było zbieranie tych pamiątek, a niekiedy również przekazanie ich dzieciom. Matki wraz ze swymi dziećmi chodziły na cmentarze, gdzie odwiedzali groby przodków lub powstańców, wspominając przeszłość oraz dokonania zmarłych. W ten sposób dzieci nabierały szacunku dla przeszłości swojego narodu, chcąc przy tym same ją pielęgnować. Ogromne znaczenie dla rozwoju polskiej tożsamości narodowej miało również pielęgnowanie przez Polki różnego rodzaju świąt, tak religijnych (Boże Narodzenie, Wielkanoc), narodowych (Konstytucji 3 Maja, powstania listopadowego), jak również związanych z nimi licznych obrzędów, takich jak kolędowanie, przygotowywanie polskich potraw, wspominanie zmarłych. Wreszcie warto tu wspomnieć o znaczeniu opowieści o historii Polski i bohaterach narodowych oraz polskich dzieł literackich, opowydanych lub czytanych dzieciom przez ich matki. Często matki zapraszały do siebie uczestników walk o sprawę narodową, by sami opowydali dzieciom o swoich potyczkach. Tego typu opowieści wpływały bardzo mocno na uczucia i świadomość polskiej młodzieży. Śpiewano również liczne piosenki lub recytowano wierze patriotyczne, które to przez swoją prostą, rymowaną formę, były łatwo zapamiętywane przez młodzież, przez co przy każdej nadarzającej się okazji dzieci chciały te wiersze recytować, nie zawsze jednak rozumiejąc ich treść. Same wiersze, utrwalając się w pamięci, towarzyszyły dzieciom w ich późniejszym, dorosłym już życiu¹³. Warto tu jednak zaznaczyć, że sam dobór i sposób przekazania dzieciom

¹¹ K. Hoffmanowa z Tańskich, *Pisma pośmiertne*, t. 4. *O powinnościach kobiet*, t. 1, Berlin 1849, s. 64-65.

¹² Z. Sokół, *Rola czasopism kobiecych w kształtowaniu modelu domu rodzinnego i wzoru osobowego matki (1860-1914)*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka...*, s. 140-141.

¹³ M. Stawiak, *Rola kobiet...*, s. 242 - 246.

odpowiednich treści i przekazów, zależał przede wszystkim od decyzji matki, a te zaś - od jej cech i predyspozycji¹⁴. Tym samym w otoczeniu domowym, to przede wszystkim matka kształtowała przyszłe postawy swoich dzieci.

W przededniu powstania styczniowego, jednym z zadań, których realizacji oczekiwano od kobiet, było pielęgnowanie wśród swych dzieci postaw patriotycznych i wartości narodowych¹⁵. Gdy wybuchło powstanie styczniowe, wiele kobiet nawoływało swoje dzieci do walki o ojczyznę, mimo rozterek i strachu, związanych z utratą swojego potomstwa. Kobiety jednak nie przyglądały się biernie działaniom militarnym, lecz również same wspierały powstańców udzielając im moralnego i materialnego wsparcia. Po powstaniu styczniowym, nawoływanie do czynnej walki przeciw zaborcom zmalało, jednak cały czas kultywowano dawne tradycje i obyczaje w polskich rodzinach. Cały czas przy tym silna była rola matki w wychowaniu patriotycznym nowego pokolenia. O znaczeniu i roli matki wśród narodu polskiego zdawali sobie też sprawę władze państw zaborczych. W zaborze rosyjskim dostrzegał to sam Aleksander II, który w "odpowiednim" wychowaniu kobiet polskich, widział gwarancję bezpiecznego rządzenia w Królestwie Polskim, zaś w zaborze pruskim Otto von Bismarck wskazał na hart ducha i wpływy Polek na utrwalenie polskiej tożsamości narodowej, stwierdzając: "Dawno już dałbym sobie radę z eksterminacją Polaków, gdyby nie ich kobiety"¹⁶. Podobnie jak w okresie międzypowstaniowym, ogromnym znaczeniem na ziemiach polskich dla ludności polskiej cieszył się dom rodzinny, jako dom-reduta, będący zaporą przeciw procesom rusyfikacyjnym i germanizacyjnym, w którym to rozwijać się mogły polskie tradycje i obyczaje¹⁷. Istotną rolę odgrywały tu ponownie święta religijne, szczególnie Bożego Narodzenia i Wielkanocy, które to w symboliczny sposób łączono z kwestią odrodzenia Polski (np. Zmartwychwstanie Pańskie łączono ze zmartwychwstaniem Polski), lub na których składano sobie życzenia o patriotycznym charakterze oraz o bezpieczeństwo i powrót dla krewnych będących na emigracji lub zesłaniu. Śpiewano przy tym pieśni i recytowano wiersze o charakterze patriotycznym. Dom nadal był miejscem w którym przechowywano i dbano o pamiątki rodzinne i narodowe, a prócz tego również obrazy polskich malarzy jak "Lithuania" i "Polonia" Artura Grottgera, czy też dzieła Jana Matejki, Juliusza Kossaka i innych artystów. Piastunką tych domowych świątyń była rzecz jasna Matka-Polka. Rozwijała się do tego nowa tradycja - nadawanie dzieciom na chrzcie imion po bohaterach narodowych, królach polskich lub też po krewnych, którzy zginęli za

¹⁴ A. Winiarz, *Wpływ kobiety-matki...*, s. 151-152.

¹⁵ M. Stawiak, *Rola kobiet...*, s. 241.

¹⁶ A. Winiarz, *Wpływ kobiety-matki...*, s. 151.

¹⁷ Z. Sokół, *Rola czasopism kobiecych...*, s. 138. Częścią tego domu rzecz jasna była również sama matka.

ojczyznę, albo zostali zesłani na Syberię. Prócz tego dbano również o pielęgnowanie religii katolickiej, uczestniczono w licznych nabożeństwach, a także dbano o najważniejsze kulty, w tym także o kult Matki Boskiej Częstochowskiej - opiekunki Polski¹⁸. Prócz tego w domach matka dbała również o rzetelne wykształcenie dzieci w duchu patriotycznym, na co nie mogła liczyć w szkołach publicznych, podległych zaborcom. Polki dbały o to, by ich dzieci w rodzinnym otoczeniu poznały ojczysty język, polską historię oraz literaturę, a także by nauczyły się czytania i pisanie w języku polskim. Matki, niezależnie od tego, czy zatrudniały do tego zadania nauczycielki, czy same podejmując się nauczania swych pociech, miały wpływ na edukację swoich dzieci¹⁹.

Tego typu tradycje były też rozwijane w innych domach polskich, w tzw. domach-tułaczy i domach-anhelicznych, czyli będących kolejno na emigracji i na zesłaniu, innymi słowy poza terenami ziem polskich. Również w tych domach, dbano o najważniejsze obrzędy narodowe i religijne, gromadzono pamiątki rodzinne i narodowe, a także wspomniano dawne czasy i krewnych mieszkających na ziemiach polskich²⁰. Idealnym przykładem takiego domu, w którym to silną rolę wychowawczą odegrała matka, był dom Witolda Pileckiego. Urodzony ok. 1901 r. późniejszy "ochotnik do Auschwitz" znaczną część swej młodości spędził w Ołońcu, na terenie rosyjskiej Karelii. Mimo przebywania na tym terenie dość znacznego skupiska Polaków, silne tam i tak były wpływy rosyjskie, które oddziaływały znacząco na młodego Witolda i jego rodzeństwo, a w szczególności na ich polszczyznę. Dostrzegła to ich matka Ludwika Pilecka, z domu Osiecimska, która starała się walczyć z wszelkimi przejawami rusycyzmu u swoich dzieci. Dzięki niej dzieci obcowaly z polską literaturą, pełną idei narodowych. Czytała im *Bajarsza polskiego* Glińskiego, a później też i *Trylogię* Sienkiewicza, którą to dzieci słuchały z wielkim zapalem. Opowiadała im również o Powstaniu Styczniowym, opisując część wydarzeniach na wspomnianych obrazach z serii *Lithuania* i *Polonia* Grottgera, przy czym pomógł szczególnie fakt, że na jednym z obrazów uwidoczniiony został dziadek stryjeczny Witolda - Hipolit Osiecimski. Dzięki temu dzieci łatwiej wiązały dzieje i tragedie swojej rodziny z dziejami i tragedią Ojczyzny. Ludwika grywała nawet swym dzieciom utwory Chopina. Dzięki tym wszystkim staraniom matki, Witold wrastał w krąg niepodległościowych tradycji, uodparniając się przed rusyfikacją ze strony zaborców. Co więcej osoby, które znały Witolda wskazywały wyraźnie,

¹⁸ Wskazanie tu tego rodzaju kultu nie jest przypadkowe. Pomijając już kwestię siły samego kultu wśród Polaków, należy tu wskazać fakt, że Matka Boska, opiekunka Polski, była matkom Polkom stawiana za wzór, tamże, s. 141-142.

¹⁹ A. Żarnowska, *Prywatna sfera życia...*, s. 188-192; Z. Sokół, *Rola czasopism kobiecych...*, s. 138-140; K. Szafer, *Matka - opiekunka - społecznik...*, s. 109-111.

²⁰ Z. Sokół, *Rola czasopism kobiecych...*, s. 138, 140.

ze swoją późniejszą, silnie patriotyczną postawę, zawdzięczał on przede wszystkim staraniom właśnie matki - Ludwiki Pileckiej²¹. Oczywiście jest to tylko przykład, bowiem przykładów znaczącej pozycji matki w kształtowaniu się postaw dziecka można znaleźć we wspomnieniach innych wielkich postaci Polski międzywojennej, jak np. Józef Piłsudski, czy Wincenty Witos²², czy też okresu po II wojnie światowej, jak np. Edward Bernard Raczyński²³.

Coraz silniejsze wpływy w kwestii ukazania roli Polki, jako matki miała w II poł. XIX w. prasa. Większość czasopism rodzinnych ukazywało postawę matki-Polki, jako wzór do naśladowania dla każdej Polki. Od takiej matki oczekiwano jednak tego wszystkiego, na co wskazywano już wcześniej, a zatem opieki nad rodzinnym domem, wykształcenie nowego pokolenia w duchu patriotycznym i chrześcijańskim, by wyrosło ono na "godnych ludzi". Związek między rodziną oraz narodem, jaki wytworzył się w przeciągu lat powodował jednak, że przez długi czas jedynym wizerunkiem, jaki dopuszczano, był wizerunek Matki-Polki. W związku z tym zwalczano prądy społeczne, takie jak pozytywizm, czy socjalizm, uznając, że nie możliwe jest połączenie pracy zawodowej kobiet z życiem rodzinnym, przy czym do tego drugiego, kobieta miała być powołana²⁴. Niektóre przejawy ukazania ścisłego związku roli matki z kwestią narodową dostrzec można również w czasopismach dla dzieci. Przykładem tego może być czasopismo *Przyjaciół Dzieci*, w której to zamieszczono drzeworyt pod tytułem *Widzenie*, składający się z trzech scen (Ryc. 1). Pierwsza przedstawia skuloną i marznącą dziewczynkę z zapalkami. Druga ukazuje tą samą dziewczynkę, jednak tym razem siedzącą przy rozgrzanym kominku, w pokoju z choinką i jedzeniem. Trzecia natomiast przedstawia już dziewczynkę w niebie, w towarzystwie swojej matki lub babci²⁵. Drzeworyt ten, wyraźnie nawiązujący do bajki Hansa Christiana Andersena, miało być symbolicznym odzwierciedleniem sytuacji, w jakiej znaleźli się Polacy. Tak samo bowiem jak ta dziewczynka, wszyscy polscy obywatele również zostali osieroceni, ponieważ pozbawieni zostali swojej Matki - Ojczyzny²⁶. Drzeworyt ten, idealnie przedstawia, jak wiązano rolę matki ze sprawą narodową, poprzez analogię na gruncie Matka - Ojczyzna. Takie pojmowanie ojczyzny dostrzec już można na początku XIX w.,

²¹ K. Tracki, *Młodość Witolda Pileckiego*, Warszawa 2014, 50-52.

²² J. Syguła, *Pozycja i rola kobiety w rodzinie na ziemiach polskich w XIX stuleciu*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego" 2009, z. 136, s. 72

²³ K. Szafer, *Matka - opiekunka - społecznik...*, s. 110.

²⁴ Z. Sokół, *Rola czasopism kobiecych...*, s. 141-144.

²⁵ "Przyjaciół Dzieci. Pismo Tygodniowe", 1862, nr 78, s. 309. Rycinę zamieszczono na końcu referatu.

²⁶ E. Walczak, "Córka jak należy", jej mama i babcia, czyli kobiety na łamach czasopism dla dzieci w XIX i na początku XX wieku, [w:] *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*. Seria II, Perspektywa polska, red. A. Janicka, C. Fournier Kiss, B. Olech, wst. A. Janicka, Białystok 2019, s. 266-267.

bowiem o Ojczyźnie jako o pierwszej matce mówiła już wspomniana Elżbieta Pakoszowa, żegnając się ze swym synem Ludwikiem. Tak rozumiejąc ową zależność, można stwierdzić, że Ojczyzna, podobnie jak matka, wychowywała i pomagała rozwijać się dzieciom, jak i *vice versa* matka tak jak Ojczyzna powinna pomagać dzieciom w przyswajaniu odpowiednich wartości i krzewieniu właściwych cnót.

Podsumowując, w okresie zaborów rola matki miała ogromne znaczenie dla utrzymania polskiej świadomości narodowej. Matki swoją postawą zachęcały swe dzieci do walki o polską sprawę, wpajały im idee narodowe i podtrzymywały młode pokolenia w ich patriotycznych postawach. Wraz z postępującą rusyfikacją i germanizacją na ziemiach polskich i zwiększającą się rolą domu jako ośrodka ostoji polskiej kultury, matka stawiała się piastunką tej świątyni domowej, dbając o znajdujące się tam pamiątki narodowe, kultywowanie religii katolickiej, praktykowanie obrzędów oraz świąt narodowych i religijnych, dbanie o edukację dzieci w duchu narodowym, a przede wszystkim starała się przekazać młodszemu pokoleniu najważniejsze ideały i cnoty patriotyczne oraz szacunek dla polskiej kultury. Dostrzegali to zaborcy, twierdząc, że są one filarem trwania polskiej tożsamości narodowej. Wykonywania wskazanych wyżej zadań polskie społeczeństwo oczekiwało od kobiet-Polek, twierdząc, że jest to ich podstawowe i najważniejsze zadanie, a które jak widać, Polki realizowały. Wzrost roli matki w tym czasie był tak znaczący, że dotyczył on nawet kwestii symboliki: religijnej, odnosząc się do kultu Matki Boskiej Częstochowskiej patronki Polski; a także narodowej, w wyobrażeniach Ojczyzny jako Matki wszystkich Polaków. To właśnie matki miały znaczący wpływ na kształtowanie się postaw i charakteru wielu Polaków, którzy odegrali znaczącą rolę w późniejszych dziejach Polski, jak np. Józef Piłsudski, czy też Witold Pilecki. Tym samym można stwierdzić, że przetrwanie w tych czasach tożsamości narodowej Polaków, ich kultury, języka, historii oraz wartości, zawdzięczać można w dużej mierze polskim matkom - opiekunkom i krzewicielkom patriotycznych cnót i ideałów.

to tylko małych ludzi zasada. Przeciwnie, *pożytki*, to jest prace użyteczne dla wielu, albo dla wszystkich, powinny być celem żywota człowieka od jego dzieciństwa, aż do zgrzybiałości, od pierwszych wyskoków i zabaw młodocianych aż do grobowej deski, na której dalby Bóg, aby każdemu z was tak napisano, jak Niemcewiczowi: *Zasługa*. Istotnie! zasłużyć się ogółowi, jest to najpiękniejsza dążność ludzka, najszlachetniejsze uczucie, jakie tylko może wewnętrznie zaspokoić uczciwego człowieka. Doczekano się u nas wielu takiego niespożytego wieńca zasługi, a w tym gronie nader chlubne miejsce zajmuje J. U. Niemcewicz.

Urodzony 1760 r. w Litwie, zakończył życie 21 Maja 1841 r. w Paryżu; licząc przeszło ośmdziesiąt lat wieku. Wychowywał się w szkole rycerskiej, czyli w Korpusie Kadetów, który się w pałacu Kazimierowskim w Warszawie znajdował. Młodym będąc, podróżował dla nauki i zaledwie 17 lat mając napisał Odeę, przy wyjeździe z Anglii. W początkach zawodu swego, nie chciał występować z utworami oryginalnemi, sądząc, że były za słabe, ale za to mnogimi tłumaczeniami zasilał rodaków: z tego okresu mamy: „Historję królowej Nawarry, Malgorzaty z Walezyi, we 4 tomach;” „Pakiel włosów ucięty” z angielskiego poety Pope’a i t. p.

W roku 1788 obrany poetą z Infant polskich, pracował nader czynnie w czasie sejmu czteroletniego, którego *dyaryusz* mieszczą mnóstwo przemówień młodego poety i zarazem męża stanu. Wydawał w tymże czasie *Gazetę narodową* i obcą, której współpracownikami byli: *Mostowski* i *Wajsenhoff*.

Nie samém wszakże piórem bronił swych braci Niemcewicz. Ujął za oręż w stanowczej chwili: a po przegranej w kraju i wy-

Widzenie. (str. 310 szp. 2).

siedzeniu więzienia z Kościuszką, najnamienitszym tej chwili mężem, któremu wdzięczność społeczeństwa usypała mogiłę pod Krakowem, — polecił biec się do Ameryki mając trzydzieści sześć lat wieku. Tam zaprzyjaźnił się z wielkim *Washingtonem*; bo ludzie wzniosłych cnót i poświęceń, zawsze się rozumieli i pokochali między sobą tak, jak również zyskali uwielbienia ogółu. Pięć lat przebywszy w czwartej części świata i poświęcając się uprawie roli, gdy broń już była niepotrzebna i mogła być zamieniona na lemiesz, wrócił znowu do Ojczyzny. Zwiedziwszy Puławę i opiewawszy je rymem, nie znajdując punktu oparcia dla swych życzeń w czasach jak najsmutniejszych dla kraju, znowu powrócił do cichej zagrody w Ameryce, gdzie wywalczył sobie cząstkę ziemi na własność. Ale jak ciasno było duchowi jego w krainie naddziadów, tak daleko jeszcze ciśnień, w odległej od ziemi ojczystej, chociaż swobodnej Ameryce. Skoro więc tylko lepsza dla kraju zaświeciła dola, rzucił własny domek i zagrodę wśród bujnej natury Nowego Świata, i pośpieszył na ojczyste piaski i spustoszone łąki. Wierny był zasadom, jakie sam Bóg i przyrodzenie wlewa w nasze serca, i które opisał w bajce pod tytułem: „*Dymek albo Rodzinna Strzechka*.” Przytaczamy ją tutaj, bo warto, abyście umieli na pamięć.

Gospodarzowi na szczupłej łące
(grodzie)
W domku przy małym dębku,
Kuny wyjadły gołębie.
Chcę zabiedz takią szkodzię,
(Szkoda-to bowiem nie lada)
Idzie do chłopca sąsiada,
Kupuje gołębie młode,
Nieświe do siebie—daje im wodę,
Katlego ziarnka pó trochu,
Gryki, pszenicy i grochu;
Wsadza w gołębnik wśród miodu
(tego gaju)
Słowem—ptaszęta jak w raju.
Lecz każdy pówab przybył—
(com nie miły,
Zawsze gruchały, teschniły;
Stokroć je wsadzał i stokroć
(odczuły

Bibliografia:

Źródła:

- Hoffmanowa z Tańskich K., *Pamiętka po dobrej matce czyli Ostatnie jej rady dla córki*, Warszawa 1831.
- Hoffmanowa z Tańskich K., *Pisma pośmiertne*, t. 4. *O powinnościach kobiet*, t. 1, Berlin 1849.
- "Kronika Rodzinna. Pismo Dwutygodniowe" 1881, t. IX, nr 10.
- Mickiewicz A., *Do matki Polki*, [w:] A. Mickiewicz, *Wybór poezyj*, t. II, oprac. C. Zgorzelski, Wrocław 1986.
- "Przyjaciel Dzieci. Pismo Tygodniowe", 1862, nr 78.

Opracowania:

- Sokół Z., *Rola czasopism kobiecych w kształtowaniu modelu domu rodzinnego i wzoru osobowego matki (1860-1914)*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka - status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000.
- Stawiak M., *Rola kobiet w wychowaniu patriotycznym młodego pokolenia w Królestwie Polskim w okresie międzypowstaniowym*, [w:] *Edukacja - państwo - naród w Europie Środkowej i Wschodniej XIX i XX w.*, red. A. Bilewicz, R. Gładkiewicz, S. Walasek, Warszawa 2002.
- Syguła J., *Pozycja i rola kobiety w rodzinie na ziemiach polskich w XIX stuleciu*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego" 2009, z. 136, 57 - 76.
- Szafer K., *Matka - opiekunka - społecznik. Rola kobiety w Wielkim Księstwie Poznańskim na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka - status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000.
- Tracki K., *Młodość Witolda Pileckiego*, Warszawa 2014.
- Winiarz A., *Wpływ kobiety-matki na życie polskiej rodziny ziemiańskiej doby niewoli narodowej (1795-1918)*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka - status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000.
- Żarnowska A., *Prywatna sfera życia rodzinnego i zewnętrzny świat życia publicznego - bariery i przenikanie (przełom XIX i XX wieku)*, [w:] A. Żarnowska, *Kobieta i rodzina w przestrzeni wielkomiejskiej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc, Warszawa 2013.